

**PERSOONSVARIABLEN,
LEERSTOFSELECTIE EN LEERPROCES
BIJ HET VERWERVEN VAN EEN TWEEDE
(VOER)TAAL DOOR 4-12-JARIGEN
ofwel:
TALENKNOBBELS BESTAAN NIET**

didaktiek

1 Belangrijke variabelen bij het leren van een tweede (voer)taal

Het leren van een vreemde voertaal of tweede taal (T2) wordt bevorderd of gehinderd door een reeks factoren zoals school, medeleerlingen, ouders, leraar enz. Uit onderzoekingen is gebleken dat de T2-leerder met zijn specifieke kenmerken het meest van invloed is op zijn succes bij het leren van een tweede (voer)taal².

De vier meest onderzochte en belangrijk geachte persoonskenmerken van een T2-leerder zijn:

- * 1 de attitude ten opzichte van de te leren T2;
- * 2 de motivatie waarmee T2 geleerd wordt;
- * 3 de aanleg voor het leren van T2;
(dit punt wordt hier niet verder uitgewerkt.
Over dit onderwerp zijn namelijk erg veel studies verschenen met echter zeer magere of zeer discutabele uitkomsten.)
- * 4 de leeftijd waarop T2 geleerd wordt.

1.1 Attitude en motivatie

De attitude is een motiverende factor (of niet) en valt niet samen met motivatie. Ze is er een belangrijke kant van. Er zijn twee groepen motieven te onderscheiden op grond waarvan iemand een T2 leert:

- * de instrumentele motivatie: men leert een taal vanwege nuttigheidsoverwegingen. Een zakenman leert Fins omdat hij Fins aardewerk importeert of wil gaan importeren. De T2 wordt

dan vooral gezien als gebruikstaal. Je moet in de T2 om een boodschap gestuurd kunnen worden ...

- * de integratieve motivatie: men leert een T2 om zich met de gemeenschap van T2-sprekers te kunnen identificeren. De aantrekkelijkheid van de T2-sprekende gemeenschap kan gebaseerd zijn op esthetische, culturele of sociaal-economische gronden³.

Opgemerkt moet worden dat zowel bij integratieve als instrumentele motivatie het vermogen en de vaardigheid om T1 te spreken niet verdwijnt. Pimsleur e.a. (1962) concluderen na analyse van een groot aantal publikaties dat een grote belangstelling voor de betreffende T2 leidt tot zeer hoge leerprestaties. Gardner & Lambert (1959) toonden aan dat een integratieve motivatie tot hoger T2-leersucces leidt dan een instrumentele motivatie. Als talenknobbels al bestaan, van wezenlijk belang schijnen ze niet te zijn⁴. Integratieve motivatie zal moeilijk tot stand komen wanneer leerlingen hun toekomst in het land van herkomst menen te vinden. Bij 4-12-jarigen kan integratieve motivatie slechts bereikt worden via het gezin: de houding van de ouders in deze is het belangrijkste. Daar zal een leerkracht dan ook als eerste aan moeten werken.

Bij het leren van een T2 kunnen ook gevoelens van sociale onzekerheid ontstaan: anomie. Al denkende opereren wij met woordbetekenissen die in een bepaalde taal (en cultuur) een netwerk

vormen. Zo'n netwerk is karakteristiek; het is per taal (en cultuur) verschillend.⁵

In het Nederlands bijvoorbeeld is een heel ander begrip van tijd en dagindeling dan in het Spaans of Portugees. Het Nederlandse begrip 'gezelligheid' en het Zuid Europese begrip dat er het dichtste bij komt, overlapt elkaar niet: trouwens, wat is 'een kamer gezellig inrichten'?

Taalcontact is zonder meer verbonden met cultuurcontact. Wie zich een vreemde taal eigen maakt, leert op een nieuwe manier denken. Dat nieuwe denken kan het 'oude' denken bedreigen. Er kan dan een identiteitscrisis ontstaan: anomie (lees ook de inleiding van Eline Buntma's artikel in dit nummer).

Anomie is het produkt van etnocentrisme: het superieur weten van de eigen cultuur en de daarmee gepaard gaande normen en gedragingen. Wie opgevoed is in een cultuur waarin het eten met gesloten mond moet gebeuren, zal smakken onbehoorlijk vinden. Daar waar smakken als uiting van tevredenheid geldt, zal eten met gesloten mond als uiterst zuinigjes en onbeschaafd ervaren worden, terwijl beide talen toch het woord *smakken* kennen. (Dit houdt ook in dat je een vreemde taal niet moet aanleren via de zogenaamde verstaalmethode.)

Etnocentrisme leidt tot intolerantie tegenover de buitenstaander. Zo kan anomie leiden tot intolerantie tegenover zichzelf: de oude norm is verdwenen, de nieuwe nog niet opgenomen. Daarom kan T2-contact bedreigend zijn voor de eigen persoonlijkheid. Wie werkt aan integratieve motivatie moet daar rekening mee houden.

1.2 De invloed van de leeftijd⁶

Er wordt vaak beweerd dat kinderen spelenderwijs een T2 leren. In dit verband wordt ook het begrip 'gevoelige periode' genoemd: de leeftijd waarop iets het vlugst en met de beste resultaten geleerd kan worden. Er zijn echter hierover geen sluitende meningen.⁷ Uit studies over primaire taalverwerving is bekend dat kinderen op zeer jonge leeftijd zich de taal eigen maken. Een vijfjarige beheerst vrijwel het gehele fonologische en grammaticale systeem van zijn taal⁸. Het is een ervaringsgegeven dat jonge kinderen snel een tweede taal kunnen leren. Dit is ook uit neurologisch onderzoek te verklaren: dat deel in de hersenen waar taalleervermogen gesitueerd is, wordt minder flexibel of neemt af na ongeveer het tiende jaar. (Het onderzoek dat zich hiermee bezig-

hield, heeft moedertaalsprekers met hersenbeschadigingen onderzocht; het is dus zeer de vraag of dit ook zonder meer geldt voor het verwerven van T2.)

Vanuit de leer- en ontwikkelingspsychologie is bekend dat rond het tiende jaar veranderingen in het leren optreden: de capaciteit voor spontaan leren (onder andere door imitatie) neemt af; die voor bewust en gestuurd leren neemt toe. Dit wijst er op dat een eventuele tweetalige opvoeding van kinderen het beste zo vroeg mogelijk kan beginnen. Het is echter niet zo, dat men hieruit de conclusie zou kunnen trekken dat er geen hoog niveau van tweetaligheid te bereiken is als men een T2 zou leren op oudere leeftijd.

Het leren en uit elkaar houden van twee talen lijkt een moeilijke taak die volgens sommigen mogelijk ten koste gaat van andere intellectuele ontwikkeling. Zonder uitvoerig hierop in te gaan, kan gesteld worden dat onderzoekingen met deze negatieve resultaten handelden over tweetaligen uit minderheidsgroepen waar hun moedertaal langzamerhand vervangen werd door de T2. Bovendien hadden deze tweetaligen een zwakke sociaal-economische status. Het is daarom niet moeilijk te begrijpen dat het aanleren van een T2 bij deze kinderen weleens de moeilijkheden zouden vergroten en dat ze het al moeilijk zouden hebben bij eentalig onderricht.

In experimenten waar onderwijs gegeven wordt in beide talen blijkt dat tweetaligheid juist een positieve invloed zou hebben op de cognitieve ontwikkeling.

Een voorkomend verschijnsel bij het aanleren van een T2 is interferentie: klanken, structuren, woordbetekenissen en taalgebruiksregels van de ene taal worden verward met die van de andere taal. Teneinde de interferentiefouten te kunnen herkennen, zou het wenselijk zijn als de leerkracht enig inzicht had in de moedertaal van de leerling. In de praktijk blijkt dit niet erg mogelijk. Het Nederlands wordt ook daarom via de directe methode geleerd. De taakleerkracht moet het taalmateriaal dan zó aanbieden, dat de context ondubbelzinnig is, zo mogelijk in een situatie waar wat gedaan wordt.

Bij de aanpak van het T2-onderwijs (zeker voor 4-12-jarigen) moeten wij ons waarschijnlijk laten leiden door de manier waarop kleine kinderen hun moedertaal leren. Hun aandacht is gevestigd op *wat* er gezegd wordt en *wat* zijzelf te zeggen hebben. Bij een gestuurd leerproces zou de aan-

dacht wel eens te veel gericht kunnen zijn op de *taal(structuur)* en niet op *wat* er gezegd wordt via die taal.

2 Leerstofselectie (aanspreekbaarheidsprogramma)

Willen binnen het huidige schoolsysteem leerlingen 'school-succes' hebben, dan zullen zij het Nederlands moeten leren niet alleen als vreemde taal, maar juist ook als vreemde voertaal. Zij moeten in het Nederlands kunnen denken en zij moeten in het Nederlands kunnen luisteren, spreken, lezen en schrijven op een hoog niveau. Zolang de anderstalige leerling het Nederlands als voertaal nog niet beheerst, wordt hij geremd in zijn leerproces. (Voor de mogelijke oplossing, zie het artikel van Alphons Kloosterman in dit nummer.) De taalvaardigheid in T2 is het vermogen om in een x aantal taalgebruikssituaties de T2 adequaat te kunnen gebruiken (weten wanneer wel en wanneer niet te spreken; met wie, wanneer, waar en op welke manier). Voor de leerstofselectie en -ordening betekent dit, dat je zult moeten nagaan in welke taalgebruikssituaties de T2-leerder genoodzaakt is T2 te gebruiken. Fishman-Cooper (1971)⁹ noemen vier groepen contactmogelijkheden:

Huis (gezin), Onderwijs (school), Religie (kerk) en Buurt (straat).

Daarnaast zijn er de niet-persoonlijke contacten via lectuur (schrijftaal), radio en televisie. Zoals hierboven betoogd, zal je de leerstof moeten selecteren uitgaande van de taalgebruikssituaties waarin de leerlingen T2 moeten spreken. Primair zal dus de T2-leerstof taalgebruik in de school en op straat moeten behandelen en pas in tweede instantie taalgebruik met betrekking tot huis, gezin of eigen lichaam. (Dit is in tegenspraak met de doorsnee-praktijk van het kleuteronderwijs bijvoorbeeld, waar men vaak concentrisch te werk gaat vanuit het eigen lichaam en het eigen gezin van de kleuter naar de straat, de school en de buurt.)

Naast de inventarisatie van contactmogelijkheden, zul je taalmateriaal moeten inventariseren: welke woorden, wat voor woorden, welke begrippen, enzovoort.

Tenslotte moet je het niveau vaststellen, een uiterst moeilijke zaak.

Er bestaan twee programma's die min of meer volgens bovenstaande principes zijn opgebouwd:

- 1 Praatprogramma van de Schooladviesdienst Utrecht; doelgroep: 4-8-jarigen;
- 2 Nederlands Spelenderwijs, OSM-Schooladviesdienst Rotterdam; doelgroep: 4-6-jarigen.

3 Een enkele kanttekening bij het leerproces

In het leerproces van Nederlands als vreemde voertaal kunnen twee talen onderscheiden worden: de omgangstaal en de schooltaal. Veel lezers zal het duidelijk zijn dat je van omgangstaal naar de schooltaal toewerkt. Is die taal eenmaal binnen het bereik dan is het doel zoals dat doorgaans gesteld wordt, namelijk het didactisch aanspreekbaar maken, goeddeels bereikt. (Het begripen van de klassikale instructie van de klasleerkracht. Als de leerling iets niet begrijpt, moet hij ook gerichte vragen kunnen stellen.)

Een argument om van omgangstaal naar schooltaal te werken is simpelweg, dat de buitenlandse kinderen zich ook buiten het onderwijs moeten kunnen redden. In het artikel van Henny van Egmond wordt door haar aangetoond hoe belangrijk (zeker op latere leeftijd) het visuele is voor het leren van een T2. Op jongere leeftijd is men echter ook zeer auditief ingesteld (denk maar aan de vele imitaties in de beginfase). Reden waarom je de leerlingen in de beginfase niet onmiddellijk hoeft te confronteren met het schriftbeeld. Voorstanders van vele moderne methoden voor T2-onderwijs beginnen pas met schriftelijk taalgebruik wanneer een redelijke vaardigheid in mondeling taalgebruik is aangekweekt.

Tenslotte: veel leerkrachten weten niet goed hoe zij zich moeten opstellen tegenover het spreken van 'gebroken' Nederlands door hun anderstalige leerlingen. De psycholinguïstiek leert ons dat elk kind in het taalverwervingsproces fasen heeft, waarin de kindertaal systematische afwijkingen kent op grond van het feit dat kinderen slechts gebruik maken van die regels waarover ze in die bepaalde fase van taalontwikkeling beschikken. De T2-leerder vertoont ook deze systematische afwijkingen. Het zijn onvermijdelijke afwijkingen. Voor de leerkracht betekent dit dat hij in zijn taalgebruik steeds correct Nederlands moet blijven gebruiken maar de anderstalige leerling niet eindeloos hetzelfde moet laten herhalen. De leerkracht moet wel deze systematische afwijkingen bijhouden om zo het leerproces te sturen in het geval deze fase niet overkomen wordt. De 'tussentaal-fase' is een noodzakelijke fase in het

leren van de vreemde (voer)taal, zoals het fladderen van een jonge vogel die vliegen moet, maar het nog niet kan.

Noten

- 1 Trudy Pestana-d'Abreu de Paulo is als consulente anderstaligen (voor het basisonderwijs) verbonden aan de Schooladviesdienst te Rotterdam. Zij begeleidt vier Portugese en zes Spaanse en 90 Nederlandse leerkrachten. Aan de SAD Rotterdam zijn nog twee andere consultants anderstaligen verbonden. Trudy Pestana is drietalig: Nederlands, Portugees en Spaans.
- 2 T. van Els, G. Extra, Ch. van Os & Th. Bongaerts *Handboek voor de Toegepaste Taalkunde; het leren en onderwijzen van moderne vreemde talen* Groningen, enz. 1977, p. 159 e.v.
- 3 Ook het spreken van een bepaald sociolect of het veranderen van sociolect binnen één taal is hierop gebaseerd.
- 4 Van Els e.a. (zie noot 2), pp. 160/61.
- 5 B.V. Belyayev *The psychology of teaching foreign languages* Oxford, Pergamon Press, 1963.
- 6 Over deze problematiek is veel geschreven. Overzichten vindt u in het bovenvermelde handboek (noot 2) en in: J.F.M. Claessen, P.A.A.M. Biermans-Bresser & A.H.W.M. Pelkmans *Studies over het onderwijs in de moderne vreemde talen* Nijmegen, Instituut voor toegepaste sociologie (stencil-uitgave), 1974. Deel 1, hfdst. III, paragraaf 8.
- 7 Volgens Van Parreren heeft de veronderstelde leeftijdgebonden aanleg voor het leren van een T2 veel minder invloed op het leren van T2 dan de motivatie en de situatie. Zie noot 6.
- 8 B.Th. Tervoort e.a. *Psycholinguïstiek* Utrecht enz. 1973. Aula, nr 481, hfdst. 2.
- 9 A.D. Cohen *Bilingual education* Newbury House Publ., Rowley, Massachusetts, 1975.